

Міністерство освіти та науки України

**Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»**

Історико-філологічний факультет

Кафедра української та зарубіжної літератур

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Одеса 2024

УДК 811.161.2'42 (075.8)

Рекомендовано до друку вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол № 5 від 31 жовтня 2024 року)

Редакційна колегія

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Павлюк Н. Л., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор.

Горанська Т. В., старший викладач – відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Кон О. О. – кандидат філологічних наук, доцент, декан історико-філологічного факультету ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Теорія та практика аналізу художнього тексту: сучасні вектори досліджень : зб. наук. статей. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2024. Вип. 2. 249 с.

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського», 2024

6. Тодорова С. М. Екзистенціальні засади соціально-філософської концепції В. Стуса. *Перспективи*. Сер.: Філософія, історія, соціологія, політологія. 2008. № 4. С. 108 – 112.

7. Федорак Н. «Веселий цвинтар» – «Contra spem spero» Василя Стуса. URL: <https://www.inst-ukr.lviv.ua/files/paradygma/165-175-fn.pdf>

8. Цілінко Т. Поетика творів Василя Стуса. *Визвольний шлях*. 2002. № 1. С. 97 – 102.

Тетяна ПАРАДОВСЬКА,

магістрантка 2 р. н.

історико-філологічного факультету

Університету Ушинського

ЗБІРКА «НАРОДНІ ОПОВІДАННЯ» МАРКА ВОВЧКА: СПЕЦИФІКА ЗАСОБІВ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ

Постановка проблеми. Марко Вовчок – письменниця, творчість якої відіграла важливу роль в історії української літератури ХІХ століття. Основна тема її творів – життя простого українського народу, особливо селян та кріпаків, а також проблеми соціальної нерівності. Серед її творчого доробку вирізняється збірка «Народні оповідання», у якій увага зосереджена на зображенні образів людей із звичайного села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці часто звертають увагу на засоби характеротворення, на традиційні народні мотиви та образи збірки Марка Вовчка. Зокрема, О. М. Забужко присвятила зазначеним творам працю, яка називається «Психологізм у «Народних оповіданнях»», Н. В. Мафтин, Н. М. Вівчарик працювали над колективною монографією «Марко Вовчок і українська література ХІХ століття», І. І. Коляда – над статтею «Жанрова специфіка «Народних оповідань» Марка Вовчка». У цих працях досліджується майстерність творчості Марка Вовчка, адже у її художніх текстах акцентується

увага на реалістичному зображенні селянства та використанні новаторських засобів характеротворення.

І. Ю. Ковалів зазначив, що для творчої спадщини Марка Вовчка характерні елементи етнографічного романтизму попередньої епохи. Саме тому можна виділити твори, які присвячені становищу українського покріпаченого селянства, особливо жінок («Одарка», «Горпина», «Козачка») [6, с. 76].

Мета статті – аналіз специфіки засобів характеротворення у збірці «Народні оповідання» Марка Вовчка на матеріалі творів «Сестра», «Козачка», «Горпина», «Максим Гримач», «Свекруха».

Виклад основного матеріалу. Збірка «Народні оповідання» Марка Вовчка, опублікована 1857 року, стала знаменною подією в українській літературі. Коли говорять саме про це зібрання творів письменниці, то, власне, мають на увазі ті твори, які ввійшли до збірки 1857 року, такі як: «Сестра», «Козачка», «Чумак», «Одарка», «Горпина», «Викуп», «Свекруха», «Отець Андрій», «Максим Гримач», «Данило Гурч», «Павло Чорнокрил», «Сон». Стиль авторки – оригінальний та цікавий, вона майстерно підходить до зображення персонажів.

Засоби характеротворення – це цілий арсенал художніх прийомів, які письменник використовує для того, щоб створити живий, багатогранний образ персонажа, розкрити його внутрішній світ, поведінку, мотиви вчинків [7, с. 28]. Завдяки цим засобам герої оживають на сторінках твору, стаючи для читача близькими та зрозумілими. Крім того, особливістю прийомів характеротворення стає єдність зовнішніх і внутрішніх рис героя, його взаємодія з навколишнім світом та психологічні характеристики [8, с. 98].

Аналізуючи збірку оповідань Марка Вовчка, варто зазначити, що, в першу чергу, письменниця звертає увагу на внутрішній світ персонажів. Вона акцентує на психологізмі, фольклорних мотивах, гуморі, сатирі, моральних конфліктах та індивідуальних характеристиках, що робить її творчість цікавою та значущою для читачів. Психологізм дозволяє розкрити внутрішній світ

кожного героя, його думки, почуття, переживання. Це робить образи більш об'ємними та правдивими, що дає змогу більше заглибитися в підтекст оповідань [9, с. 84]. Фольклорні мотиви Марко Вовчок використовує, щоб підкреслити національний колорит творів та зробити образи більш емоційними, показати, на скільки український народ доброзичливий та радушний. Дослідник В. М. Гнатюк у праці «Народно-поетичні образи у творчості Марка Вовчка» [2, с.10] виділив основні засоби характеротворення:

1) опис зовнішності, характеру, вчинків персонажа. Наприклад, «...він був високий, стрункий чоловік з гострим поглядом і гордим носом» [1, с. 42];

2) непряма авторська характеристика, адже оцінка персонажа впливає на його вчинки, думки, почуття відповідно до того, як до нього ставляться інші герої. Наприклад, «...коли він увійшов до кімнати, всі замовкли. Його погляд був такий пронизливий, що ніхто не наважувався порушити тишу» [1, с. 54];

3) мова персонажа, тому що вона допомагає зрозуміти рівень освіченості, соціальне походження та характер героя. Наприклад: « – Ну, що ж, – сказав він, похитуючи головою, – життя – це боротьба, і слабкі в ній гинуть» [1, с. 68];

4) вчинки героя, адже поведінка протагоніста в різних ситуаціях розкриває його характер. Наприклад, «...він завжди готовий прийти на допомогу ближнім, незважаючи на власні труднощі» [1, с. 92].

Індивідуальні характеристики та взагалі соціальна типізація дозволяє письменниці в творах подати не лише образи і специфічні риси персонажів, але й показує їх як типових представників свого соціального середовища в контексті твору [4, с. 99].

Основними засобами характеротворення, які використовує авторка, є портрет, мова, вчинки, психологічні деталі та деталі побуту. Марко Вовчок застосовує як зовнішні, так і психологічні деталі портрета, щоб дати уявлення читачам про характер героя. Мова персонажів розкриває їхні думки, почуття, соціальний статус та рівень освіти. Вчинки героїв є найважливішим засобом їхнього характеротворення [5, с. 58]. Серед творів збірки варто взяти до уваги

оповідання «Сестра». Це психологічний твір, де авторка глибоко розкриває внутрішній світ героїв. Одним із важливих засобів характеротворення у художньому тексті є портрети. Невістка та сестра контрастують між собою, тому в творі підкреслюються їхні різні характери та долі. Описуючи зовнішність сестри, письменниця зазначає, що вона — висока, з чорними бровами, з карими блискучими очима, з тонким, гнучким станом [1, с. 43]. Авторка виділяє її красу такими словами: «Вона була дуже хороша. Чорні брови, чорні очі, як терен, волосся темне, довге. Лице біле, як молоко, а губи червоні, як рожа» [1, с. 43]. Ця цитата підсилює гармонію її зовнішньої краси і чистоти, яка перегукується з внутрішньою добротою та душевною чуйністю героїні. Створюючи образ брата, авторка змалювала його як дуже скромного, доброго. Аналізуючи образ невістки, можна сказати, що вона є однією з ключових героїнь, яка втілює типовий образ селянської жінки. «А вона — серце крижане, байдужа до всіх. Гляне, і очей не зведе» [1, с. 45]. Сестра, в свою чергу, сором'язлива, терпляча і працює невтомно, виконуючи всі домашні обов'язки. Її терпіння і безмовність свідчать про її пригніченість і внутрішню покірність. Вона уособлює покірність і традиційні ролі жінки, яка підкорюється обставинам і суспільству. Саме тому можна сказати, що сестра — це символ боротьби за незалежність та особисту свободу.

В оповіданні «Козачка» характеротворення персонажів відіграє важливу роль, адже через їхні образи авторка передає соціальні проблеми та моральні дилеми того часу. Олеся, головна героїня оповідання, є уособленням жіночої сили, терпіння та гідності. Вона — проста селянка, що належить до козацького роду, але після заміжжя її життя змінюється: вона потрапляє під тиск соціальних норм і несправедливості. Вона з вільної козачки стає кріпачкою. Її образ створено з використанням внутрішнього монологу: «Весела була, як весняний ранок, а добра та щира — такого ніде не знайдеш» [1, с. 92]. У цій цитаті підкреслюється природна доброта героїні, її відкритість до світу й інших

людей, а також те, що вона здатна дарувати світло й радість людям, які її оточують.

Важливу роль у розкритті характеру жінки відіграють думки та переживання, через які читач дізнається про її страждання і моральні пошуки. Вона внутрішньо суперечлива постать, що намагається знайти гармонію між обов'язком та прагненням до щастя. Кохання Івана до його дружини, Олесі, займає центральне місце, відображаючи силу та відданість їхніх почуттів, незважаючи на важкі випробування та несправедливі соціальні умови. Іван глибоко закоханий у свою дружину Олесю, і його почуття до неї є щирими та безкорисливими. Він піклується про неї, намагається захистити від життєвих труднощів та турбується про благополуччя сім'ї. Його любов виявляється не тільки в словах, а й у діях, адже Іван працює для того, щоб забезпечити дружину, і готовий терпіти будь-які труднощі, аби зробити її життя легшим. Попри сильне кохання, доля ставить перед ними суворі випробування. Івана забирають на службу, що стає великим ударом для обох. Ця розлука розкриває глибину їхніх почуттів, оскільки обоє важко переживають цю дистанцію. «З жалем, з тугою вони розлучилися, але кожен знав, що інший буде чекати і берегти вірність» [1, с. 94].

Олеся, залишившись без підтримки, страждає, але її вірність Іванові не слабшає. Вона продовжує чекати його, зберігаючи в душі надію на возз'єднання. Кохання Івана до Олесі є символом тієї незламної любові, яка здатна вистояти навіть перед обличчям найжорстокіших випробувань. В оповіданні Марко Вовчок підкреслює, що справжня любов, яка ґрунтується на повазі, довірі та відданості, може зберегтися навіть у найскладніших умовах, у світі, де панує соціальна несправедливість та розлука. Їхнє кохання стає втіленням ідеї про те, що внутрішня сила людини допомагає залишити справжні почуття, незважаючи на всі перешкоди.

Аналізуючи оповідання «Максим Гримач», варто зазначити, що характеротворення жінок відіграє важливу роль у розкритті теми родинних

стосунків, патріархальних традицій і трагічної долі. Центральною жіночою фігурою є Катря, донька Максима Гримача. Її образ контрастує з образом старшого покоління, зокрема з батьком, і відображає соціальні конфлікти та внутрішні переживання, які зіштовхують жінку з традиційними нормами суспільства. Катря – молода і вродлива дівчина, яка мріє про особисте щастя та кохання. Однак її доля складається трагічно через конфлікт між батьківськими традиціями та її власними почуттями. Катерина зображена як емоційно чутлива і вразлива героїня. Її внутрішній світ наповнений сподіваннями на кохання і страхами перед тим, що може статися. Вона закохана в Семена, але не може відкрито протистояти волі батька. Через Катрю Марко Вовчок показує типову трагічну долю жінки того часу, коли любов і почуття часто жертвувалися на вівтар соціальних норм і традицій.

«Катерина була не тільки красуня, а й розумна, чула і добра дівчина. Всі любили її, та тільки батько хотів, щоб її доля склалася так, як він задумав» [1, с. 115]. Діалоги між персонажами, особливо між Катериною та її батьком, допомагають розкрити їхні внутрішні світи. Катерина мало говорить про свої почуття, але кожна її фраза показує глибокий внутрішній конфлікт між коханням і обов'язком.

Оповідання «Свекруха» Марка Вовчка описує складні стосунки між свекрухою та невісткою. Авторка майстерно змальовує обох жінок, показуючи їхні сильні характери. Свекруха жорстока та владна. Вона знущається з невістки: «Свекруха моя як привітала мене, та з того часу щодня, щоночі лає мене та ганяє: або роби, або йди куди хочеш. Я ж туди й сюди — не знаю, що діяти, і заплакана, і зажурена» [1, с. 124]. Ця ситуація підтверджує факт, що свекруха постійно принижує молоду жінку, змушуючи її до тяжкої роботи й не даючи відпочинку. Свекруха ревнує сина до невістки, їй не подобається, що він більше любить свою дружину, ніж матір. Вона відчуває себе самотньою та покинутою, адже син одружився і пішов з дому. Вона нещаслива через те, що не може налагодити стосунки з невісткою. Жінка молода та красива, має

привабливу зовнішність, гарну фігуру, багато працює по дому, доглядає за дітьми. Вона терпить знущання свекрухи, не сперечається з нею, страждає від жорстокого ставлення свекрухи, мріє про кращу долю. В основі оповідання лежить конфлікт між свекрухою та невісткою, який виникає через різницю в характерах, поглядах та життєвих цінностях жінок. Оповідання «Свекруха» показує, як складні стосунки між родиною можуть отруювати життя всієї сім'ї. Авторка закликає до терпіння, поваги та взаєморозуміння між близькими людьми.

Аналізуючи оповідання «Горпина», важливо зазначити, що головна героїня уособлює образ сильної жінки з українського села, життя якої сповнене випробувань, проте її характер залишається міцним, а моральні принципи – непохитними. Створення характеру героїні у цьому творі ґрунтується на реалістичному зображенні життєвих труднощів, що постають перед Горпиною, а також на контрастах між її світосприйняттям та внутрішнім конфліктом, що виникає через соціальні умови. Горпина зображена як вольова жінка, яка, не зважаючи на важкі обставини, не втрачає своєї людяності та гідності. Вона щодня стикається з життєвими викликами – злиднями, неповагою та важкою працею, але все це не лишає її чутливості до чужих потреб і здатності співчувати : «З усіх сил бралася до роботи, зціпивши зуби, аби ніхто не бачив, як болить душа, але ніколи не нарікала» [1, с. 109].

Вона не тільки турбується про своїх близьких, а й вміє знаходити підтримку в інших. Через такі риси її характеру авторка показує національний дух української жінки, її здатність до самопожертви і моральну силу. Важливим елементом характеротворення є зображення протистояння між Горпиною та соціальними умовами, що її оточують. Її стійкість і готовність боротися за власні права зумовлюються внутрішнім конфліктом між покорою перед несправедливістю і бажанням відстояти людську гідність. В умовах, де панує експлуатація та нерівність, Горпина змушена придушувати свої справжні почуття, аби вижити, але навіть у такому суспільстві вона не стає байдужою чи

жорстокою. Смерть доньки стає одним із найболючіших моментів у житті Горпини та глибоко впливає на її характер і внутрішній світ. Це випробування ще більше підкреслює гіркоту її долі та додає нові відтінки до образу матері, яка втрачає найдорожче. Смерть доньки завдає Горпині неймовірного болю, залишаючи її без мети та радості у житті. Ця втрата позбавляє її опори, адже донька була не тільки сенсом її існування, але й уособленням майбутнього, на яке Горпина покладала свої надії. Втрата дитяти приносить глибокий душевний розпач, який ніщо не може вгамувати. Після смерті доньки Горпина залишається з відчуттям пустоти, яке постійно пригнічує її і позбавляє сили.

Висновки. Отже, у творах Марка Вовчка, зокрема в «Народних оповіданнях», характеротворення відіграє ключову роль у формуванні соціально-психологічної атмосфери творів. Герої цих оповідань – представники селянства, кріпаки, які відображають різноманітність і глибину людських переживань, часто змушені долати соціальні, економічні та моральні випробування. Письменниця майстерно використовує народний фольклор і мовні особливості для підкреслення колориту персонажів, що допомагає їм виглядати автентичними та близькими до реальних селян. В оповіданнях авторка використовує різноманітні засоби характеротворення: діалоги, опис зовнішності та опис поведінки, внутрішній монолог, пейзажі та оточення та контрасти. Для творів характерна природність і психологічна правдивість персонажів, що дозволяє показати трагізм кріпацтва та важке становище українського народу. Через побутові деталі, емоційні реакції та життєві історії героїв письменниця намагається передати соціальну несправедливість і водночас людяність персонажів, їхню внутрішню силу і прагнення до свободи. Важливо зазначити, що Марко Вовчок вдало поєднує опис побуту і внутрішній світ героїв, що робить її твори важливими для розуміння не лише літературного, але й культурного контексту того часу. Таким чином, характеротворення у творах Марка Вовчка виступає потужним засобом для

розкриття соціальних проблем та моральних цінностей, закладених в українському суспільстві.

Література

1. Вовчок М. Народні оповідання. Київ : Либідь, 1989. 320 с.
2. Гнатюк В. М. Народно-поетичні образи у творчості Марка Вовчка. Київ : Радянський письменник, 1999. 123 с.
3. Гончар О. І. Художні засоби та символіка в творах Марка Вовчка. Харків : Основа, 2010. 190 с.
4. Гуменюк О. М. Історичний та соціальний контекст у творчості Марка Вовчка. Чернівці : Книги ХХІ, 2017. 198 с.
5. Зайцев П. І. Марко Вовчок: Життя і творчість. Львів : Видавництво Академії наук України, 1990. 215 с.
6. Ковалів Ю. І. Реалізм і етнографізм у творах Марка Вовчка. Полтава : Видавництво Полтавського університету, 2010. 172 с.
7. Коляда І. І. Марко Вовчок у контексті української літератури ХІХ століття. Київ : Наукова думка, 2006. 256 с.
8. Купчинська З. В. Марко Вовчок і народна традиція в українській літературі. Тернопіль : Лілея, 2015. 190 с.
9. Сулима М. О. Психологічна глибина персонажів у прозі Марка Вовчка. Київ : Наукова думка, 2001. 203 с.

Ірина СЕМКО,

магістрантка 2 р. н.

історико-філологічного факультету

Університету Ушинського

ЖАНРОВЕ НОВАТОРСТВО «ПАТЕТИЧНОЇ СОНАТИ» М. КУЛІША

Крупеньова Т. І., Якущенко А. <i>Особливості розвитку критичного мислення учнів середньої школи</i>	127
Мороко М. Ю., Бобровська Н. <i>Поетика психологізму в історичному романі у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай»</i>	134
Павлюк Н. Л., Швайка В. <i>Реалістичний дискурс повісті Марка Вовчка «Інститутка»</i>	143
Чудак С. І., Шекмар І. <i>Експресіоністична модель характеротворення в повісті-поемі Осипа Турянського «Поза межами болю»</i>	151
Радько Г. І., Бабак Ю. <i>Психологізм образу Сидонії у повісті «Мама Сидонія» із книги Марії Матіос «Мами»</i>	160
Радько Г. І., Галенко А. <i>Образна природа повісті Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі»</i>	166
Геркогло А. <i>Використання лінгвістичних задач на уроках української мови у контексті інновацій освітянської реформи</i>	174
Кістол В. <i>Фольклорна образно-символічна парадигма в романі В. Шевчука «Дім на горі»</i>	182
Кондрашова О. <i>Функційна парадигма суспільно-політичної лексики в публіцистиці Юрія Щербака</i>	191
Макаренко О. <i>Специфіка презентації образу наратора в романі Володимира Рутківського «Джури козака Швайки»</i>	200
Паламарчук А. <i>Екзистенційні виміри збірки В. Стуса «Веселий цвинтар»</i>	209
Парадовська Т. <i>Збірка «Народні оповідання» Марка Вовчка: специфіка засобів характеротворення</i>	219
Семко І. <i>Жанрове новаторство «Патетичної сонати» М. Куліша</i>	227
Шевченко С. <i>Інтертекстуальність біографічних романів П. Акройда</i>	236
Інформація про керівників	246

Наукове видання

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА АНАЛІЗУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ:
СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Збірник наукових статей

ВИПУСК 2

Підп. до друку. Формат 60х90/16. Папір офсетний.

Гарний «Times New Roman» Друк цифровий. Ум. друк. арк. 11.

Наклад 100 пр.

Видавець Букаєв Вадим Вікторовий

вул. Пантелеймонівська 34, м. Одеса, 65012.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2783 від 02. 03. 2007 р.

Тел. 0949464393, email – 7431391@gmail.com